

СМЪРТТА КАТО БИТИЕ И ВРЕМЕ В СТИХОТВОРЕНИЯТА „СМЪРТ“ ОТ ПЕЙО ЯВОРОВ И „ДЯВОЛСКО“ ОТ АТАНАС ДАЛЧЕВ

Ас. д-р Стефка Карастоянова
Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Статията има за цел да представи близостта в поетическото възприемане на образа на смъртта в стихотворенията „Смърт“ и „Дяволско“. Тя е „дом“ за двамата лирически герои, своеобразен завършек на житейското познание, универсалия, изначалие и безалтернативност. Поетическото внушение и на двата текста е в посока на мъжеството и гордото самотничество при осъзнаването на смъртта като „екзистенциален феномен“.

Ключови думи: смърт; познание; бунт; битие; дяволско; всевластие

„Смъртта в най-широк смисъл е феномен на живота.“
Мартин Хайдегер

В поетическия свят на Далчев владее предметната образност, която идва, за да внуши силната болезненост на осъзнаването, че всичко в действителността е обречено на неслучване, на бездействие, на еднообразна и безплодна повтаряемост. Лирическият човек, озовал се в затвореното пространство на стаята, осъзнава безсмислието на своята екзистенция, наблюдава и тъжно разбира липсата на истинско случване и обновление в света. Откроява се култът към болезненото и некрасивото. Съществуването на лирическото присъствие на Далчев се оказва тотален отказ от света, превръща се в драма на човешкото отсъствие, на неслучилия се живот. Човешката деперсонализация в стихотворенията на поета гради представата за разнообразните проявления на образа на смъртта. Най-физиономичната вещ в поезията на Далчев е прозорецът – наличен и ясно очертан. Прозорецът в стиховете на поета е наситен с двойствена семантика – от една страна, алюзира представата за граничността, отделеността, заключеността на Далчевия аз, а от друга – насочва мисълта към желанието на човешкото да попадне във въображаеми, но истински свят на възшебството на „посребрената бяла гора“. („Прозорец“). Но поетическото присъствие

на Атанас Далчев е силно рефлексивно и подчертано песимистично с внушенията си за абсурдността на човешкото съществуване.

В поезията на Пейо Яворов един от водещите мотиви е за смъртта и нейното всевластие. Лирическият човек има двойствено отношение към нея – тя е и желана, търсена, възприета е като единствена алтернатива на пътя на познанието, а от друга страна, личи и екзистенциалният страх от попадането в нейния капан. Смъртта се среща често в полусънните състояния на Яворовия лирически човек – той я пророкува. В цялостната си поезия Яворов извървява пътя към потъването в смъртта чрез движение надолу по вертикала. Поетическият му аз, тръгнал по пътя на познанието, започва да черпи вдъхновение от „пропастите на духа“. Постепенно започва да осъзнава, че човешкото е обречено на самота и страдание. Болезнените самоанализи на Яворовото лирическо присъствие не намират отговор на „свръхземните въпроси, които никой век не разреши“ и така се стига до желанието за потъване в тъмнината на инобитието. Смъртта, като един от водещите мотиви в поезията на Яворов, се свързва с копнежа по познание – да се премине в пространството отвъд. Ужасният призрак на смъртта е осъзнат като повик на вечността, но е наситен и с извечния страх от неизбежното.

Именно като „феномен на живота“, като всеобемащо *биващо* присъства образът на смъртта в стихотворенията „Смърт“ от Пейо Яворов и „Дяволско“ от Атанас Далчев. Образът на смъртта в тези поетически текстове е видян като единствената възможност на човека да бъде себе си. Смъртта е нещо предстоящо и автентично като самия живот. Може ли да се постави знак за тъждество между живота и смъртта в тези стихотворения?

В едноименното стихотворение смъртта е представена като единствена алтернатива, като непреодолима и достоверна битийност, като изживяване на ужаса от човешката захвърленост, на тревогата и грижата за собственото аз, което носи и таи в сърцето си един „безимен страх“. Според М. Хайдегер „в страха човек се чувства „ужасно бездомен“ (181 с.).

В поезията на Атанас Далчев пък смъртта е принципът на единственото разумно познание. Хората се раждат, за да умрат, казва Хайдегер в „Битие и нищо“ и от това произтича усещането за нищожност и безсмислие на живота. Чрез образа на „мъртвия часовник“ Далчев интерпретира проблема за емпиричното време, за монотонния ритъм на ежедневно човешко битие. Това е времето, застинало в спрелите часовници, времето, което прави дните еднакви. То е поставено в един смислово-асоциативен ред със символиката на „ад“, „зид“, „смърт“.

„Дяволско“ е определението, което най-точно подхожда на поетическата визия на действителността от едноименното стихотворение. Литературното пространство е визуализирано като един субективен хаос, като реалност, над която владее диаволичното. Образът на часовника е характерологичен, тъй

като продължава да отброява протичащото време. Часовете, минаващи през циферблата на часовника, са кръговете на ада на лирическият човек. Изтичащото време е представено като смразяващо очакване на смъртта. Втората строфа представя телесното и неговата безтегловност. Азът е ситуиран на пода, притиснат към земята, реалността му пречи да се изправи, и въпреки че е „тъй близо до самия небосвод“..., той е „под“ него, твърде ниско, за да се разграничи от дяволското. Хаосът, който цари във външната действителност, се проектира и във вътрешния свят на аза. Във втората поетическа половина личи озлоблението, с което лирическият герой се отнася към реалността. В последните три строфи азът открива същността на битието, представляващо кохерирането на две времепространства (интимно и материално-веществено), но и се отказва от яростта, с която го „обвинява“ за своето страдание.

Външният свят е обиталище на дяволското, от което Далчевият човек не може да избяга. Сядането до прозореца не е съпроводено със съзерцание, а с динамично действие срещу външното. Пръстът, който човекът хвърля, е знак на бунта и несъгласието. Лирическият герой е представен като борещ се и протестиращ срещу всеобемашото зло в света, образно изразено чрез липсата на цветя.

Предпоследната строфа звучи абсурдно и натуралистично. Диаболичният свят е весел, а лирическият говорител е мъртва, разлагаща се мърша. Усмивката на външното, от една страна, засилва алюзията за неговата парадоксалност. От друга страна, е катализатор на трагичното прозрение на личността: „...този весел свят/ със мене и със мойта смърт не свършва“. Тя се самоидентифицира като ненужна, на практика отдавна умряла, но имаща сили да се разграничи от дяволското веселие: „...и мога ли да бъда техен брат?“. Отчуждението на Далчевия човек не е просто самовглъбяване или самотност, то е ужас, омраза към външното. Епитетът „дяволско“ определя тоталитета на хаоса – елемент на външната реалност, провокатор на страданието в дома и на почти религиознофанатичната злоба на лирическият човек.

Последната строфа е своеобразно обобщение на текста, тя възплъщава всяка една емоция, владееща аза. Прозорецът е тази точка от пространството, върху която азът трябва да остави знака за своето присъствие, който да възплъти в себе си най-важната идея – за действието, за съпротивата на личността. Личността е видяна като озъбената субектност, носеща сатанинското излъчване, което се противопоставя на себеподобните си и на света. Животът в ранната поезия на Далчев е видян през призмата на очакването на смъртта. В духа на екзистенциализма човешкото битие е пресъздадено в неговата безутешна ненужност, единственото избавление от което е смъртта. Далчевият аз има активно отношение към действителността (чрез седенето на прозореца) – активно в желанието на съзнанието да не я признае и превърне в свое притежание, в част от своя космос, да я отхвърли като непристойност, хаос и суета.

В стихотворението на Пейо Яворов смъртта е представена като висше познание и върховна истина. Субектът е устремен, динамичен, движещ се по пътя на житейското прозрение, но и пропадащ; движи се по вертикала надолу, пропада в пропаст, някъде в неизвестността. Отношението на субекта към смъртта е двойствено въпреки стремежа му за сливане с нея. Прави впечатление многовариативността на именуването на образа на смъртта в едноименното Яворово стихотворение – „ужасен призрак“, „с размахната коса, по всички хоризонти, всемоощна, безпощадна, на мълния подобна“, „тя беше светлина на пролетното утро,/ отвеки съчетана с мъглата подранила на есенната вечер“, „тя беше само поглед...“, „тя бе едно велико мълчание сред всичко“, „една мечта самотна“, „душа на вековете“, „свръхсмисъл вековечна“.

Лирическият герой е „магесан“ от нея, тя е тоталният белег на човешкото битие. Тя е началото и края на „цялата човешка тревога под небето“ и на млади, и на стари. Водещ мотив е априорността на смъртта като страховита оголеност на човешкото пред непознаваемостта на битието. По този начин Яворовият човек определя себе си като изначално тревожен, безпътнo лутащ се, страхуващ се от освободеността на желанието да прозре битието. И естественият резултат, водещ до онтологичния страх, е поглеждането на смъртта в лице. Образът на смъртта е видян като всеприсъствен, желан, като мечта, мълчание, светлина, поглед. Тези одухотворени по семантика определители говорят за желаното, дори търсено потъване на лирическият човек в тъмнината на смъртта.

Реципиентът остава с впечатлението, че смъртта е финалната стъпка от извечния човешки стремеж към познание. Идейното послание на Яворовия поетически текст е насочено към всеобхватността на трагичното чувство за живота, който се движи между болката и скуката и е свързан с осъзнатата обреченост пред лицето на смъртта. Според Мигел де Унамуно „трагизмът на човека се корени не само във вътрешните му противоборстващи сили – и противопоставянето му на света също е източник на неговия трагизъм“ (Pasi 1994, 275). В стихотворението „Смърт“ лирическият герой е изчерпал възможностите за противостоене на мрачното осъзнаване, за изначалието и безкрайността на „един безимен страх/загnezден бе у мене.../“, „...и крета аз магесан/ от нея – и след нея – по своя земен път“.

Но пък е отчетливо внушението за силата, мъжеството и героизмът на лирическите герои и в двата текста, които стоически понасят осъзнаването за всеобхватното присъствие на смъртта в битието и приемат страдалческата си участ, че „Аз имам всичко: моя е смъртта“. Двете лирически присъствия се себеосъществяват чрез истинността на прозрението, че истината за живота е трагичното obsesване от призрака на смъртта. Именно в това се крие и тяхното достойнство, защото те всячески се борят и се противопоставят на агонията. Макар и разединени и душевно противоречиви, те се бунтуват

срещу живота, смъртта и срещу самите себе си благодарение на позицията на гордото самотничество.

Лирическото присъствие в стихотворението на Далчев е позиционирано в стаята, на пода, „тъй близко до самия небосвод“. Азът се намира „горе“, а външният нему свят е „долу“ – „а долу преминават автомобили...“. Граница между тези две пространства е „прозорецът“. Яворов като че ли „разказва“ за житейското пътуване – „в тоз шеметен полет“ на неговия аз.

Характерологични са определенията на лирическото присъствие в Яворовия текст: „несретник безприютен“, „самси изгубен“, „магесан“, както и в Далчевото стихотворение: „аз съм една ненужна жалка мърша“. Според Яворовия текст смъртта е всичко: „светлина“, „поглед“, „мълчание“, „мечта“, „душа на вековете“, „свръхсмисъл вековечна“, „призрак“.

Човешкото тяло в поетическия текст на Далчев придобива визията на мърша, на някаква своеобразна оголеност, устремена към умирането, към потъване в иновитието. Но човешкото тук проявява и съпротивителните сили на бунта, на несъгласието с тоталитета на смъртта. Тук като че ли е показана телесната аскеза, при която тялото става всеприсъствено за сметка на душата, която е изчерпила себе си и съпротивителните си сили. И в двата лирически текста не се чете страх от смъртта, а едно трезво осъзнаване и приемането ѝ като реалия, като вездесъща битийна категория. Смъртта е своеобразният „дом“ и за Яворовия, и за Далчевия аз. Далчевият човек е позициониран на прозореца, във високото, което е пространството на очертаната позиция на знаещия, на прозрелия, на виждащия истината за своята смърт. „Това го поставя в ситуацията на узналия, мъдрия човек, който трябва да изрече своите завети, напътствия към оставащите в отсамността хора“ (Dimitrov 2001, 265). Далчевият лирически човек не може да реализира социална съпричастност, той е горд самотник, който копнее по човешка близост, но е обречен на екзистенциална самотност. Лирическият човек на Яворов се оказва, че е пътуващият през живота, осъзналият своята екзистенциална бездомност и сиротност и подвластен на битийната противоречивост. Абсурдността на човешката захвърленост, залутаност прави осъзнаването за безперспективността на битието поетически ярко внушено като изгубеност. Драмата на осъзнаващия човек е силна с трагичното прозрение за всевластието на смъртта.

В стихотворението „Дяволско“ лирическият герой се намира в стаята, която е и убежище, и затвор. Именно в нея той изживява настъпването на своята смърт. Стихотворението гради представата за човешкото самоунищожение, за да внуши отричането на човешкото и неговата тотална безсмисленост. Животът според Далчев е всъщност неживот, защото неговият аз в конкретното стихотворение отказва да общува, да разбира света и себеподобните си.

Според двата поетически текста „смъртта е екзистенциален феномен“ (Heidegger 2020, 226). Смъртта е изведена като единствена възможност, която

лирическото присъствие и на Яворов, и на Далчев трябва да приеме. Именно по този начин се гарантира една бъдещност, вечен живот на човека. Животът е вечно пътуване към смъртта, негов смисъл е осъзнаването на смъртта като всеприсъстваща, като универсалия.

ЛИТЕРАТУРА

ДИМИТРОВ, Н., 2001. *Метафизичните пространства на езика*.

Велико Търново: ПАН.

ПАСИ, И., 1994. *Към философията на живота*. София: Св. Климент Охридски.

ХАЙДЕГЕР, М., 2020. *Битие и време*. София: Изток-Запад.

REFERENCES

DIMITROV, N., 2001. *Metafizichnite prostranstva na ezika*. Veliko Turnovo: PAN.

PASI, I., 1994. *Kum filosofiatata na zivota*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski.

HEIDEGGER, M., 2020. *Bitie I vreme*. Sofia: Iztok-Zapad.

DEATH AS BEING AND TIME IN THE POEMS “DEATH” BY PEYO YAVOROV AND “DIABOLICAL” BY ATANAS DALCHEV

Abstract. The article aims to present the closeness in the poetic perception of the image of death in the poems “Death” and “Diabolical”. It is a “home” for the two lyrical characters, a kind of end of life's knowledge, universality, originality and no alternative. The poetic implication of both texts is in the direction of masculinity and proud loneliness in the realization of death as an “existential phenomenon”.

Keywords: death; knowledge; riot; being; devilish; omnipotence

✉ **Dr. Stefka Karaivanova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-0573-0323

Department for Information and In-Service Teacher Training

Trakia University

9, Armeiska St.

6000 Stara Zagora, Bulgaria

E-mail: stefka.karaivanova@trakia-uni.bg